

Πρόλογος στη δεύτερη έκδοση

«Στην καρδιά του ερωτήματος *exclusion from what*» γράφει η Hillary Silver, «ευρίσκεται ένα πιο βασικό πρόβλημα, το πρόβλημα της κοινωνικής τάξης σε εποχές θεμελιακών κοινωνικών αλλαγών. Ακριβώς όπως οι ιδέες της ένδειας και της ανεργίας, καθώς και τα πρώτα κοινωνικά μέτρα για την αντιμετώπισή τους αναδείχθηκαν στους μεγάλους μετασχηματισμούς στους προηγούμενους αιώνες, έτσι και στις σημερινές συνθήκες η έννοια του αποκλεισμού απαιτεί μέτρα κοινωνικής ενσωμάτωσης» (1996: 541).

Το δίτομο έργο, το οποίο παρουσιάζουμε σε δεύτερη έκδοση στο ενδιαφερόμενο ελληνικό κοινό, ακριβώς αυτό το πρόβλημα θέτει και αναζητά τις απαντήσεις για την κοινωνική ένταξη των αποκλεισμένων ατόμων και ομάδων σε καταστάσεις συνεχών και ραγδαίων κοινωνικών εξελίξεων.

Έχουν περάσει έξι χρόνια από τότε που οι ερευνητές/τριες του ΕΚΚΕ προχώρησαν στην κατάθεση και τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων των δικών τους ερευνών για τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό. Στο χρονικό διάστημα που έχει μεσολαβήσει από την πρώτη δημοσίευση του έργου αυτού, ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια έχουν αναχθεί σε δύο από τα κυριότερα προβλήματα των σύγχρονων κρατών και των υπερεθνικών οργανισμών. Το ίδιο μεγάλη εξέλιξη έχει σημειώσει και η επιστημονική έρευνα του φαινομένου της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Στην προαναφερθείσα μελέτη, η H. Silver διακρίνει μεταξύ τριών επιστημονικών «παραδειγμάτων» προσέγγισης του κοινωνικού αποκλεισμού: Το παράδειγμα της «αλληλεγγύης» αντλεί από την πλούσια γαλλική ρεπουμπλικανική παράδοση και διαπιστώνει κοινωνικό αποκλεισμό εκεί που διαλύονται οι κοινωνικοί δεσμοί μεταξύ των ατόμων και της κοινωνίας. Το παράδειγμα της «εξειδίκευσης» προσεγγίζει περισσότερο τις μορφές διακρίσεων που εκδηλώνονται στην κοινωνία και που οδηγούν ορισμένες ομάδες «εκτός» της κοινωνίας. Αυτό το

παράδειγμα, το οποίο η συγγραφέας συνδέει περισσότερο με τη φιλελεύθερη παράδοση και θεωρία, δίνει μεγαλύτερη έμφαση στη δημιουργία κοινωνικών, οικονομικών, θεσμικών, πολιτισμικών και άλλων αναχωμάτων μεταξύ των ομάδων που περιορίζουν την κοινωνική κινητικότητα και αποκλείουν τις ασθενέστερες ομάδες. Τέλος, υπάρχει το παράδειγμα του «μονοπωλίου» που έχει να κάνει περισσότερο με το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο της μεταπολεμικής συναίνεσης και του κοινωνικού κράτους. Στον πυρήνα αυτού του παραδείγματος ευρίσκεται η έννοια της «social closure», μιας κατάστασης δηλαδή που διαμορφώνουν ομάδες που διαθέτουν σε ορισμένους τομείς το μονοπώλιο πολιτικής, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτισμικής κ.λπ. δύναμης και μπορούν έτσι να εμποδίζουν την ένταξη «των εκτός» στις προηγμένες καταστάσεις που οι κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις έχουν διαμορφώσει για «τους εντός». Τα τρία αυτά «παραδείγματα» κυριαρχούν, κατά την Η. Silver, στην επιστημονική συζήτηση. Το «συντηρητικό» παράδειγμα, που συνδέει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και της κοινωνικής ένταξης με οργανικούς, φυλετικούς και κορπορατιστικούς όρους, όπως και το «νεομαρξιστικό» παράδειγμα, που αρνείται τη δυνατότητα κοινωνικής ένταξης στον καπιταλισμό, κατά τη συγγραφέα, ευρίσκονται στο περιθώριο των θεωρητικών αναζητήσεων και των πολιτικών αντιμετώπισης του κοινωνικού αποκλεισμού.

Αυξανόμενη σημασία αποκτά και από θεωρητική άποψη η διαπίστωση του γεγονότος ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός, πέρα από τις συγκεκριμένες κοινωνικές κατηγορίες που απειλεί (μακροχρόνια άνεργους, νέους που δεν έχουν ενταχθεί στην αγορά εργασίας, ηλικιωμένους, ανειδίκευτους, γυναίκες κ.λπ.), περισσότερο απειλητικός είναι για τις κάθε είδους εθνικές, φυλετικές, πολιτισμικές κ.ά. μειονότητες, προ πάντων όμως για τις γυναίκες και τους μετανάστες. Η στενότητα στην αγορά εργασίας και το μεταναστευτικό ρεύμα, ιδιαίτερα προς τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν οδηγήσει στην παγίωση μιας κατάστασης που ο Bill Jordan ονόμασε «Feminization and Racialization of Poverty and Exclusion» (1996: 12επ.). Το γεγονός αυτό προβάλλει την ανάγκη η επιστήμη να στραφεί με μεγάλη προσοχή στην έρευνα του φαινομένου και να διατυπώσει προτάσεις που θα δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις αντιμετώπισής του. Και όσον αφορά τις γυναίκες, ακριβώς στην Ελλάδα το πρόβλημα αυτό παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, διότι εμφανίζεται σε ένα αποφασιστικό στάδιο της διαδι-

κασίας ένταξης της Ελληνίδας στην αγορά εργασίας που είχε αρχίσει στη διάρκεια της δεκαετίας του '80. Για τους μετανάστες, στους οποίους οι ερευνητές του ΕΚΚΕ έχουν στρέψει με φροντίδα το επιστημονικό τους ενδιαφέρον, το πρόβλημα καθίσταται ιδιαίτερα επίκαιρο όσο και δύσκολο να επιλυθεί. Προ πάντων στην Ελλάδα, όπου μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων έχουν εγκατασταθεί παράνομα εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστες, η αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού δεν έχει απασχολήσει, μέχρι τώρα τουλάχιστον, συστηματικά τις ελληνικές αρχές. Έχοντας υπ' όψη τη συγκεκριμένη κατάσταση, ότι δηλαδή σχεδόν όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν εξελιχθεί σε χώρες υποδοχής μεταναστών, θα πρέπει οι κυβερνήσεις κατ' αρχάς να αναγνωρίσουν το καινούργιο αυτό γεγονός και να προχωρήσουν στην αντιμετώπιση των συνεπειών που προκύπτουν από αυτό: Δηλαδή να αναγνωρίσουν στους μετανάστες τα πολιτικά, τα κοινωνικά και τα πολιτισμικά τους δικαιώματα. Έστω κι αν δεν είναι δυνατόν όλες οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης να προχωρήσουν αμέσως στην αναγνώριση αυτών των δικαιωμάτων, είναι απαραίτητο να αρχίσουν οι διαδικασίες προς την κατεύθυνση αυτή. Το δεύτερο γεγονός που πρέπει να αναγνωριστεί είναι ότι οι περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν εξελιχθεί σε πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Η αναγνώριση της πολυπολιτισμικότητας των χωρών αυτών θέτει τις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων εθνικών, εθνοτικών και πολιτισμικών ομάδων, που συνυπάρχουν στα πλαίσια ενός εθνικού κράτους αλλά και μέσα στα όρια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε καινούργια βάση. Όπως δείχνει η σύγχρονη επιστημονική βιβλιογραφία, το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού αλλά και της φτώχειας μόνο με τις κατάλληλες πολιτικές ένταξης των αποπτωχευμένων και αποκλεισμένων ατόμων και ομάδων μπορεί να επιλυθεί.

Τονίζοντας το γεγονός ότι για κάθε χώρα οι πολιτικές ένταξης ή επανένταξης δεν μπορούν παρά να διαφέρουν, εντούτοις όμως πρέπει να βασίζονται σε ορισμένες κοινές αρχές, παραπέμπω σε ένα μέρος της πλούσιας επιστημονικής βιβλιογραφίας για τις ανάγκες της μελέτης και της περαιτέρω έρευνας του φαινομένου.

Για τις ανάγκες κατανόησης τόσο των συντελούμενων διαδικασιών παγκοσμιοποίησης όσο και των προβλημάτων της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, στη σύγχρονη βιβλιογραφία αναδεικνύεται η μεγάλη σημασία του κλασικού έργου του Karl Polanyi, *The Great Transformation*, 1994.

Με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, η Hillary Silver, «Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms», *International Labour Review (ILR)*, vol. 133, no. 5-6, σελ. 531-578, παρουσιάζει τις κρατούσες σήμερα θεωρίες για τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια, τις οποίες και εντάσσει σε ένα συγκεκριμένο πολιτικό, πολιτισμικό ή και εθνικό πλαίσιο: Αποκλεισμός (Γαλλία), Φτώχεια (ΗΒ), Κατώτερες Τάξεις (ΗΠΑ), Φτώχεια = Ανισότητα (Σοσιαλιστές) κ.λπ. Ειδικά το *ILR* αφιερώνει πολλά τεύχη του στα προβλήματα που συνοδεύουν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια.

Τη φτώχεια και τον κοινωνικό αποκλεισμό ο Bill Jordan, *A Theory of Poverty and Social Exclusion*, Polity Press, 1996, συνδέει με τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και τους μετασχηματισμούς που περνά το κράτος-έθνος και που επιδρούν στους όρους διαβίωσης ευάλωτων ατόμων, ομάδων και κοινοτήτων.

Από μια κριτική σκοπιά, πιο οικεία σε μαρξιστικής προέλευσης αναλύσεις, επιλαμβάνεται των προβλημάτων του κοινωνικού αποκλεισμού το *Critical Social Policy*, vol. 17, no. 50 – 53, 1997.

Το προκλητικό ερώτημα «πόση φτώχεια αντέχει η δημοκρατία» θέτει στην επιστήμη και την έρευνα ο Ulrich Beck, *Was ist Globalisierung. Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*, Suhrkamp, 1997, όπου και συνδέει το πρόβλημα του κοινωνικού αποκλεισμού με τις διάφορες διαστάσεις της συντελούμενης παγκοσμιοποίησης.

Οι ενδιαφερόμενοι ερευνητές και μελετητές του φαινομένου του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας μπορούν να ανατρέξουν στις παραπάνω μελέτες, όπου και θα βρουν το σύνολο σχεδόν της μέχρι το 1998 δημοσιευθείσας επιστημονικής βιβλιογραφίας.

Καθηγητής Ηλίας Κατσούλης
Αύγουστος 1998